

İQTİSADİYYAT

UOT: 332.133.6

JEL: R13

01

CEYHUN MAHMUDOV

Naxçıvan Dövlət Universiteti

ceyhun.ilhamoglu@gmail.com

**NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASINDA SƏNAYE-İSTEHSAL
MÜƏSSİSƏLƏRİNİN TƏŞKİLİ TARAZLI İNKİŞAFIN
BAŞLICA YOLLARINDAN BİRİ KİMİ**

İqtisadi inkişaf və sosial dayanıqlılıq strategiyasını özündə ehtiva edən, ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə hesablanmış regional islahatlar, başqa sözlə desək, dövlətin həyata keçirdiyi regional siyasət regionların daxili resurslarının iqtisadi dövriyyəyə cəlb olunması, regionların sosial tələbatlarının ödənilməsi, məskunlaşma problemlərinin yaxşılaşdırılması və tarazlı inkişafın təmin edilməsi kimi məsələlərinin həllini əhatə edir və tədqiqat obyektini kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Məhz bu baxımdan məqalədə Azərbaycan Respublikasının ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasında dövlətin həyata keçirdiyi regional islahatların son 14 il ərzindəki gedişi nəzərdən keçirilmiş, regional islahatların məqsədi və həyata keçirilmə zəruriliyi araşdırılmışdır. Elmi məqalədə respublika bölgələrinin inkişafını hədəfləyən regional islahatlar sənaye-istehsal müəssisələrinin yaradılması kontekstində tədqiq edilmiş, Naxçıvan Muxtar Respublikasının aqrar bölgədən sənaye regionuna çevrilməsi kimi keyfiyyət dəyişikliyi təhlil edilmiş, regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramlarının reallaşdırılması nəticəsində əldə edilən nailiyyətlər nəzərdən keçirilmişdir.

Məqalədə təkcə ölkəmizə xas olmayan, başqa sözlə desək, iqtisadi inkişaf nəticəsində meydana gələn, qaçınması mümkün və sosial ədalət baxımından arzu olunmayan regionlararası sosial-iqtisadi fərqlilik problemi araşdırılmış, mənfi təsirləri qeyd olunmuş, tarazlı inkişafın təmin edilməsi istiqamətində dövlətin üzərinə düşən vəzifələr göstərilmiş, həmçinin regionların inkişaf səviyyəsindəki fərqlərin azaldılması və tarazlı inkişafın təmin edilməsi yolu kimi sənaye-istehsal müəssisələrinin ərazi üzrə proporsional yerləşdirilməsi təklifi irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: *regional siyasət, regional islahatlar, regional sosial-iqtisadi inkişaf, regional fərqlilik, tarazlı inkişaf, sənaye-istehsal müəssisələri*

Azərbaycan iqtisadiyyatının müasir dövrlə səsleşən davamlı iqtisadi inkişafının təmin edilməsində və onun dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasında çevik şəkildə davam etdirilən regional islahatların mühüm əhəmiyyəti vardır. Bu islahatlar özündə uzaq gələcək üçün hesablanmış iqtisadi inkişaf və sosial dayanıqlılıq strategiyasını ehtiva edir və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə hesablanmışdır. Müasir dövrün tələblərinə və inkişaf səviyyə-

Məqalə tarixçəsi:

Göndərilib: 08.05.2019, qəbul edilib 03.06.2019

sına müvafiq olaraq həyata keçirilən regional islahatlarda başlıca məqsəd regionların daxili resurslarının iqtisadi dövriyyəyə cəlb olunmasından, regionların ölkə iqtisadiyyatındaki xüsusi çəkisinin artırılmasından, regionların sosial tələbatlarının ödənilməsi və məskunlaşma problemlərinin yaxşılaşdırılmasından, regionlararası tarazlı inkişafın təmin edilməsindən və s. ibarətdir.

Regional islahatların həyata keçirilməsi prosesi və onun Naxçıvan MR-də təzahürü

İlk əvvəl qeyd edək ki, regional islahatların həyata keçirilməsi inkişafdan geri qalmış regionların həyatı ehtiyaclarını qarşılamaq, bu regionlarda sosial faydası yüksək və iqtisadi cəhətdən uzun zaman kasımında faydalı olan investisiya layihələrini reallaşdırmaq, regionlara canlılıq gətirəcək addımlar atmaq, ən önəmli isə regionların sosial-iqtisadi inkişaf səviyyəsindəki kəskin fərqləri azaltmaq və regional tarazlığı təmin etmək zərurətindən yaranmışdır.

Məhz bu nöqteyi-nəzərdən 2004-cü ildə sosial-iqtisadi inkişaf baxımından yeni mərhələyə addım atan Azərbaycanda regionların sərvətlərindən səmərəli istifadə edərək kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalını artırmaq, qeyri-neft sektorunun, emal sənayesinin, xidmət və digər infrastruktur təhçizatının, turizmin inkişafını təmin etmək, məşğulluq səviyyəsini artırmaq, həyat səviyyəsini daha da yaxşılaşdırmaq, regionların inkişaf səviyyəsində mövcud olan kəskin fərqləri azaltmaq və regional balansı təmin etmək məqsədində regionların sosial-iqtisadi inkişaf proqramları mərhələli şəkildə həyata keçirilməyə başlandı. Regional inkişaf siyasətinin ikinci prinsipinə əsaslanan “2004-2008, 2009-2013, 2014-2018-ci illəri əhatə edən regionların sosial-iqtisadi inkişafı haqqında” Dövlət Proqramları inkişafdan geri qalmış regionlarda süni inkişaf qütblərinin yaradılması elmi əsaslarına dayanır.

Respublikamızda bölgələrin sosial-iqtisadi inkişafına nail olma nöqteyi-nəzərindən həyata keçiriləndə olan regional islahatlarda ölkənin qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı hədəflənən mərhələlər onun iqtisadiyyatının sahə strukturunda çoxşaxəliliyə əsaslanan proseslərin səmərəliliyini artırmışdır. Bu isə aparıcı sahə kimi sənayenin iqtisadi və hüquqi tənzimləmələr əsasında inkişafı üçün əsaslı zəmin yaratmışdır. Regionların sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi məqsədilə yuxarıda qeyd etdiyimiz istiqamətlərdə atılan addımlar müasir iqtisadi şəraitdə milli iqtisadi inkişafda özünəməxsus yeri ilə seçilən Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi əhəmiyyətini daha da artırmaqdadır. Naxçıvan Muxtar Respublikasında son 14 ildə regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramları çərçivəsində həyata keçirilən iqtisadi islahatlar qısa tarixi dövr ərzində makroiqtisadi sabitliyin bərqərar olmasını təmin etmiş, iqtisadiyyatın dinamik inkişafına təkan vermiş və əhalinin həyat səviyyəsini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırmışdır. Əsas xarakterik cəhət ondan ibarətdir ki, ötən dövr ərzində həyata keçirilən islahatlar muxtar respublikada makroiqtisadi səviyyəni xarakterizə edən göstəricilərin müəyyən qismini deyil, ümumilikdə həmişinin pozitiv meyilli yüksəlişini təmin etmişdir. Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə 2004-cü və 2017-ci illəri əhatə edən ümumi məhsul buraxılışı göstərici (sənaye, tikinti-quraşdırma işləri, kənd təsərrüfatı, ticarət, nəqliyyat və anbar təsərrüfatı, informasiya və rabitə) dediklərimizi təsdiq etməkdədir. (cədvəl 1)

Cədvəl 1

Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə 2004-cü və 2017-ci illəri əhatə edən ümumi məhsul buraxılışı, min manatla [2].

	2004		2017	
	Məhsul buraxılışı, min manat	Xüsusi çəkisi, faizlə	Məhsul buraxılışı, min manat	Xüsusi çəkisi, faizlə
Azərbaycan Respublikası üzrə-cəmi	12784500.0	-	81436100.0	-
Bakı şəhəri	9533900.7	74,5	59179724.8	72,7
Rayonlar üzrə - cəmi	3250599.3	25,5	22256375.2	27,3
Naxçıvan Muxtar Respublikası	264385.2	2,1	3438966.7	4,2
Ağsəron iqtisadi rayonu	349510.0	2,7	2294301.9	2,8
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	574745.0	4,5	3568614.4	4,4
Səki-Zaqatala iqtisadi rayonu	217040.9	1,7	1541089.5	1,9
Lənkəran iqtisadi rayonu	288964.1	2,3	1871283.9	2,3
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	256136.3	2,0	1611383.7	2,0
Aran iqtisadi rayonu	1089322.5	8,5	6459199.8	7,9
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	86955.7	0,7	598999.2	0,7
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu	9046.3	0,1	73761.1	0,1
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	114493.2	0,9	798774.9	1,0

- sənaye, tikinti-quraşdırma işləri, kənd təsərrüfatı, ticarət, nəqliyyat və anbar təsərrüfatı, informasiya və rabitə

Mənbə: Azərbaycan regionları - 2017. Statistika məcmuəsi. Bakı, 2017, səh. 22-27.

Cədvəl 1-dən göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasında iqtisadiyyatın əsas sahələri üzrə məhsul istehsalında Naxçıvan Muxtar Respublikasının xüsusi çəkisi 2004-cü ildə 2,1% olmuşdursa, 2017-ci ildə bu göstərici 4,2% olmuşdur. Başqa sözlə desək, əgər 2004-cü ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasında iqtisadiyyatın əsas sahələri üzrə 264,4 milyon manatlıq məhsul istehsal olunmuşdursa, 2017-ci ildə məhsul istehsalı 13 dəfə artaraq 3439,0 milyon manat həcmində olmuşdur.

İqtisadi islahatlar nəticəsində Naxçıvan MR-in sənaye regionuna çevrilməsi

İxrac yönümlü sənayeləşmə siyasətinin reallaşdırılması istiqamətində yeni mərhələyə addım atan Azərbaycanda həyata keçirilən irimiqyaslı islahatlar nəticəsində bu gün Naxçıvan Muxtar Respublikası iqtisadi fəallıq üzrə öz statusunu aqar bölgədən sənaye regionuna dəyişmişdir. Belə ki, əgər 2004-cü ildə muxtar respublikada istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsulunun həcmi sənaye məhsulunun həcmi orta hesabla 22,6% üstələyirdisə, 2017-ci ildə istehsal olunan sənaye məhsulunun həcmi kənd təsərrüfatı məhsulunun həcmi orta hesabla 19% üstələmişdir. (cədvəl 2)

Cədvəl 2

Naxçıvan Muxtar Respublikasının 2004-2017-ci illər ərzində aqar bölgədən sənaye regionuna doğru meylini əks etdirən göstəricilər, milyon manatla

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ümumi daxili məhsul	232,4	305,8	405,7	545,0	795,8	973,6	1171,3	1764,3	2100,4	2379,0	2391,0	3467,4	2821,3	2701,7
Sənaye məhsulu	25,6	41,2	70,4	122,7	164,5	212,5	318,8	481,0	799,5	962,9	891,5	816,3	942,9	967,1
Kənd təsərrüfatı məhsulu	78,1	96,5	109,0	124,4	153,4	185,1	247,1	296,1	318,8	377,1	355,2	401,0	429,5	451,4

Mənbə: statistika.nmr.az

Cədvəl 2-ə əsaslanaraq qeyd edək ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasının aqr bölgədən sənaye regionuna çevrilməsi ixrac yönümlü sənayeləşmə strategiyası baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir və regionun ixrac potensialının artırılmasına, regionun tarazlı inkişafına, eyni zamanda, məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsinə hesablanmış bir addımdır. Belə ki, 2018-ci ilin yanvar-sentyabr ayları ərzində 220 milyon 855 min 100 ABŞ dolları dəyərində sənaye məhsullarının ixrac olunması muxtar respublikada həyata keçirilən ixrac yönümlü sənayeləşmə strategiyasının uğurlu nəticəsinin bariz nümunəsidir.

Bu nöqtəyi-nəzərdən qeyd edə bilirik ki, Naxçıvan Muxtar Respublikasında 2018-ci ilin yanvar-sentyabr aylarında 2 milyard manatdan artıq istehsal olunmuş ümumi daxili məhsulun (ÜDM) strukturunda 27,9 faizlə ilk yerdə təşəkkül tapan sənaye sahəsi müvafiq istiqamət üzrə dövlət siyasətinin çox mühüm nəticələrini özündə əks etdirməkdədir. Bunlar səyənin:

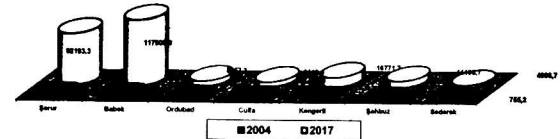
- yerli istehsalın stimullaşdırılması sahəsindəki rolunun artırılmasına;
- yüksək təminat qabiliyyətli iqtisadiyyatın formalaşmasına;
- idxalın məhdudlaşdırılması sahəsindəki potensialın təmin edilməsinə;
- hədəflərin reallaşdırılması istiqamətində islahatların davamlılığına;
- əmək ehtiyatlarından istifadənin üstünlük təşkil etdiyi sahələrin inkişafına və s. töhfəsini verməkdədir.

Rəqabətə davamlı sənaye məhsullarının istehsalının müntəzəm olaraq dəstəklənməsi və ixrac yönümlü istehsal sahələrinin yaradılmasının təşviqi, dövlət mülkiyyətində olan və ya səhm nəzarət zərfi dövlətə məxsus olan sənaye müəssisələrinin sağlamlaşdırılması, sonrakı mərhələdə müəssisələrin fəaliyyətinin dəstəklənməsi, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı müəssisələrinin geniş şəkəsinin təşkilı və bu tip müəssisələrin ixrac potensialının artırılması muxtar respublikanın sənaye sahəsində əsas strateji istiqamət kimi saxlanılmaqdadır. Burada bir parantez açaraq qeyd edək ki, dövlətin yeni müəssisələr yaratmaqda regionlardakı mövcud duruma və ya vəziyyətə müdaxiləsi olmadan regionların inkişaf səviyyəsindəki fərqlərin azaldılmasından və tarazlı inkişafdan söhbət açmaq qeyri-mümkündür [3].

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş regional inkişaf strategiyasına uyğun olaraq bu gün Azərbaycan Respublikasında, onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasında iqtisadi sahədə həyata keçirilən tədbirlər bazar mexanizmləri əsasında sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsinə, yerli və xarici investisiyaları, müasir texnologiyaları cəlb etməklə və qabaqcıl idarəetmə təcrübəsindən faydalanmaqla rəqabətə davamlı məhsul istehsal edən müəssisələrin, yeni iş yerlərinin yaradılmasına, regionlararası fərqlərin azaldılmasına, regional tarazlığın təmin edilməsinə və nəticə etibarilə ölkənin iqtisadi güdrətinin artırılmasına yönəldilmişdir. Belə ki, regionların sosial-iqtisadi inkişafı haqqında Dövlət Proqramlarının həyata keçirildiyi ötən 14 il ərzində muxtar respublikamızda fəaliyyət bərpa olunan müəssisələr də daxil olmaqla 1022 müxtəlif təyinatlı istehsal müəssisəsi yaradılmışdır ki, bunlardan 259-u yeyinti sənayesi müəssisəsi, 20-si yüngül sənaye müəssisəsi, 22-si mebel sənayesi müəssisəsi, 10-u metallurgiya sənayesi müəssisəsi, 1 maşınqayırma sənaye müəssisəsi, 19-u kimya, 64-ü tikinti, 8-i energetika, 2-si mədəncixarma, 6-sı kağız, karton, poliqrafiya müəssisəsi, 575-i kənd təsərrüfatı təyinatlı məhsul istehsal edən müəssisə və 36-si xidmət sahəsinin payına düşür. Aparadığımız araşdırmalara əsasən qeyd edə bilirik ki, ötən dövr ərzində muxtar respublikamızda yaradılmış müxtəlif

təyinatlı istehsal müəssisələrinin 40,2% sənaye təyinatlı məhsul istehsal edən müəssisələrdir. Ötən dövr ərzində fəaliyyət bərpa olunan müəssisələr daxil olmaqla muxtar respublikamızda yaradılmış 411 sənaye təyinatlı müəssisənin, 575 kənd təsərrüfatı təyinatlı məhsul istehsal edən müəssisənin və 36 xidmət sahəsinin 23 faizi (234 istehsal müəssisəsi) Şərur rayonunda, 20,6 faizi (211 istehsal müəssisəsi) Babək rayonunda, 17,2 faizi (176 istehsal müəssisəsi) Naxçıvan şəhərində, 12,7 faizi (130 istehsal müəssisəsi) Culfa rayonunda, 9,3 faizi (95 istehsal müəssisəsi) Kəngərli rayonunda, 9,2 faizi (94 istehsal müəssisəsi) Ordubad rayonunda, 5,8 faizi (60 istehsal müəssisəsi) Şahbuz rayonunda və 2,2 faizi (22 istehsal müəssisəsi) Sədərək rayonunda qurulmuşdur. Mövcud sənaye müəssisələrinin sağlamlaşdırılması, fəaliyyətinin bərpa edilməsi və yeni istehsal müəssisələrinin yaradılmasının nəticəsidir ki, bu gün muxtar respublikada 382 növdə məhsul istehsal olunur. Bu məhsulların 126 növü ərzaq, 256 növü qeyri-ərzaq məhsullarıdır. Muxtar respublika iqtisadiyyatında daxili bazarın qorunması və istehlakçıların yerli məhsullarla təchiz istiqamətində aparılan islahatların nəticəsində 108-i ərzaq, 242-si qeyri-ərzaq olmaqla 350 növdə məhsula olan tələbatın tamamilə yerli istehsalat müəssisələrinin imkanları hesabına ödənilməsi təmin edilmişdir.

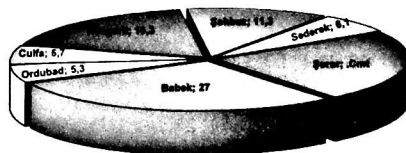
Uzun illər blokada şəraitində olması ilə əlaqədar fəaliyyətini dayandırmış sənaye müəssisələrinin 1995-ci ildən başlayaraq fəaliyyətlərini bərpa edilməsi və yeni istehsal sahələrinin yaradılması, nəticə etibarilə, yeni sənaye məhsullarının istehsalının təşkilinə və ümumilikdə sənaye məhsulu istehsalının dinamik artımına səbəb olmuşdur. Söylədiklərimizi muxtar respublika rayonlarını 2004-2017-ci illərdə sənaye məhsulunun istehsalı sahəsindəki göstəriciləri də təsdiq etməkdədir. (Qrafik 1)

Manba: <http://statistika.nmr.az/source/industry/index.php#03> [9]

Qrafik 1. Naxçıvan Muxtar Respublikasının rayonları üzrə sənaye məhsulunun həcmi (min manat)

Statistik rəqəmlər əsasında tərtib etdiyimiz qrafik 1-dən də görüldüyü kimi, muxtar respublikanın rayonları üzrə sənaye məhsulunun həcmi müqayisə predmeti kimi götürülən 2004-2017-ci illər üzrə dəfələrlə artmışdır. Qeyd edək ki, bu göstərici ayrı-ayrılıqda rayonların sənayeləşmə sahəsindəki perspektivlərini ifadə etməklə, yanaşı müvafiq dövr üzrə icra olunan regional dövlət proqramlarının strateji əhəmiyyətini də göstərməkdədir. Araşdırmalar nəticəsində müəyyənləşdirilmişdir ki, muxtar respublikanın rayonları üzrə sənaye potensialının artım dinamikası davamlı xarakterə malik olmuşdur. Belə ki, 2004-cü illə müqayisədə 2017-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının rayonları üzrə sənaye məhsulunun həcmi Babək rayonunda 27, Şərur rayonunda 21,1, Kəngərli rayonunda 16,3, Şahbuz rayonunda 11,3, Sədərək rayonunda 6,1, Culfa rayonunda 5,7 və Ordubad rayonunda 5,3 dəfə artmışdır. Qeyd etdiyimiz fakt aşağıdakı qrafik 2-də öz əksini tapmışdır:

Mənbə: <http://statistika.nmr.az/source/industry/index.php#03>

Qrafik 2. Naxçıvan Muxtar Respublikasının rayonları üzrə 2004-2017-ci illərdə sənaye məhsulunun artım dinamikası (dəfə)

Bəşər cəmiyyətinin müasir inkişaf mərhələsində iqtisadiyyatların formalaşdırılması və perspektiv inkişafı cəmiyyətin maddi rifahının yüksəldilməsi və sosial faydanın daima ön planda tutulması kriteriyalarına əsaslanır. Cəmiyyətin maddi rifahının yüksəldilməsi onun üzvlərinin gəlir səviyyəsinin yüksəlməsinə, istehlak strukturunun zənginləşməsinə, son nəticədə, istehsal müəssisələrinin inkişafına və fəaliyyətlərinin genişləndirilməsinə, təklif həcminin artmasına təsir edir. Bir-biri ilə qarşılıqlı bağlı olan bu iki amilin hərəkətə gətirilməsi yollarından biri də əhalinin məşğulluq probleminin həll edilməsi məqsədilə yeni iş yerlərinin açılmasıdır. Bu vacib sosial məsələnin həllində 2004-cü ildən başlayaraq ölkəmizdə uğurla həyata keçirilən regionların sosial-iqtisadi inkişafına dair Dövlət proqramlarının rolunu xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu proqramlar sayəsində regionlarda yeni iş yerlərinin yaradılması prosesi sürətlənmişdir. Belə ki, 2004-2018-ci illəri əhatə edən müvafiq Dövlət Proqramının icrasının 14 ili ərzində muxtar respublikamızda ümumilikdə 71529 yeni iş yeri açılmışdır [8]. Bütün bu qeyd olunanlar öz geniş əksini cədvəl 3-də tapmışdır.

Cədvəl 3

2004 – 2017-ci illər ərzində Naxçıvan Muxtar Respublikasında yaradılmış yeni iş yerləri (01.01.2018-ci il vəziyyətinə)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Ümumi
Naxçıvan Muxtar Respublikası üzrə	7130	6419	8044	9877	6434	4742	3356	3669	8069	2260	2908	3010	2437	11527	
Naxçıvan şəhəri	2660	3331	3773	2047	3185	2090	1324	2020	6620	849	1078	395	945	648	31770
Şərur rayonu	579	516	1327	414	766	493	729	42	383	125	425	262	700	641	10216
Babək rayonu	211	1137	1011	770	834	660	537	432	1317	299	470	421	424	393	15464
Ordubad rayonu	437	691	509	502	310	316	279	209	206	194	331	414	236	186	4972
Culfa rayonu	536	497	382	439	329	331	324	230	216	155	614	529	333	186	1784
Şahbuz rayonu	1102	711	454	715	291	234	184	131	132	130	132	137	178	197	
Sədərək rayonu	84	587	465	378	328	319	281	131	186	158	209	224	132	92	154
Sədərək rayonu	32	154	202	180	152	180	137	8	66	6	78	122	136	9	42

Mənbə: <http://statistika.nmr.az>

İqtisadi inkişafın doğurduğu regional fərqlər və sənaye-istehsal müəssisələrinin ərazi üzrə yerləşdirilməsindəki disproportionalıq

Naxçıvan Muxtar Respublikasında region əhalisinin işlə təmin olunması baxımından həyata keçirilən tədbirlərin cədvəl 3-dəki ümumi nəticələri qənaətbəxş görünəcəkdir və bu istiqamətdə müəyyən nailiyyətlər əldə edilmişdir, burada başlıca problem muxtar respublikanın rayonları üzrə yaradılan yeni iş yerləri arasındakı kəskin fərq və bu səbəbdən iqtisadi fəal əhali kateqoriyasına daxil olan ixtisaslı kadrların, xüsusən də potensial gənclərin ölkədaxili, regiondaxili hərəkətliyi, başqa sözlə desək, işlə təmin olunma baxımından inkişaf edən regionlara axın etməsidir. İqtisadi inkişaf nəticəsində meydana gələn regionlararası sosial-iqtisadi fərqlilik heç də yaxşı hal deyildir. Qeyd edək ki, qarşılaşma mümkün olduğu və sosial ədalət baxımından arzu olunanmayan bu halı qısa müddət ərzində aradan qaldırmaq lazımdır. Çünki inkişaf etməkdə olan

region digər regionların inkişafına mənfi istiqamətdə təsir göstərir. Bu mənfi təsirlərə əsasən digər regionlardan inkişaf edən regiona doğru olan fəal işçi axını, kapital transferini, durgun regionlardakı ənənəvi sənaye sahələrinin iflasa uğramasını, məşğulluq və işsizlik problemləri və s. göstərmək olar [4].

Ötən dövr ərzində Naxçıvan Muxtar Respublikasında yaradılmış istehsal müəssisələrinin 23 faizinin (234 istehsal müəssisəsi) Şərur rayonunda, 20,6 faizinin (211 istehsal müəssisəsi) Babək rayonunda, 17,2 faizinin (176 istehsal müəssisəsi) Naxçıvan şəhərində, 12,7 faizinin (130 istehsal müəssisəsi) Culfa rayonunda, 9,3 faizinin (95 istehsal müəssisəsi) Kəngərli rayonunda, 9,2 faizinin (94 istehsal müəssisəsi) Ordubad rayonunda, 5,8 faizinin (60 istehsal müəssisəsi) Şahbuz rayonunda və 2,2 faizinin (22 istehsal müəssisəsi) Sədərək rayonunda qurulması istehsal müəssisələrinin ərazi üzrə yerləşdirilməsindəki disproportionalıq göstərilir və mövcud vəziyyət regional balansın təmin edilməsində problemlər yaradır. Məsələn, ötən 14 il ərzində Sədərək rayonunda cəmi 22 istehsal müəssisəsinin yaradılması, işə olan tələbə təklif arasında tarazlığın pozulması region əhalisinin, xüsusən gənclərin Türkiyə Respublikasına miqrasiyasına səbəb olmuşdur.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında yaradılmış istehsal müəssisələrinin ərazi quruluşu ilə cədvəl 3-dəki 2004-2017-ci illər ərzində yaradılmış yeni iş yerlərinin mövcud vəziyyəti müqayisə etdikdə, yaradılmış yeni iş yerləri ilə istehsal müəssisələrinin ərazi üzrə yerləşməsinə bənzərlik olduğu müənsab olduğu aydın şəkildə görünür. Belə ki, təsərrüfat subyektlərinin daha çox inkişaf etmiş regionda təsərrüfat fəaliyyəti ilə məşğul olmaları bu regiondakı əhalinin rifah və gəlir səviyyəsi, eyni zamanda, əhali sayı ilə bağlıdır, digər tərəfdən təsərrüfat subyektlərinin yeni istehsal müəssisələri açmaları ixtisaslı kadrların, o cümlədən gənclərin hərəkətliyi başlıca səbəbi olub inkişaf edən regionda boş iş yerlərinin olması və məşğulluğun təmin edilməsi ilə bağlıdır [6, səh.16].

Nəticə

Yuxarıda qeyd etdiyimiz problemlərin aradan qaldırılması, eyni zamanda, həyata keçirilən regional islahatların davamlılığı və səmərəliliyi baxımından regiona sahibkarların cəlb edilməsi, regiona sərmayə qoymaq və adamları bir sıra maliyyə və vergi təşviq tədbirlərinin tətbiq edilməsi yetərlidir deyildir. Fikrimizcə, bu zaman dövlət təşviq tədbirləri ilə yanaşı, regionda həm infrastruktur layihələri reallaşdırmalı, həm də regiona canlılıq gətirəcək fəaliyyətləri dövlət özü həyata keçirməlidir. Bu zaman "inkişafın geri qalmış regionların həyatı ehtiyaclarını qarşılayacaq, eyni zamanda, iqtisadi inkişafın başlaması və davam etməsinə, məşğulluq probleminin həllini yalnız dövlət niyə həyata keçirməlidir?" sualı ortaya çıxır ki, bu təklifimizin başlıca səbəbi müasir dövrümüzə modern dövlət məfhumunun cəmiyyətin maddi rifahını yüksəltməyə və daima sosial faydanı ön plana çəkməyə xidmət edən anlayışı əks etdirməsidir [7].

Fikrimizcə, Naxçıvan Muxtar Respublikasında iqtisadi inkişafın ilkin şərti kimi meydana gələn regionlararası sosial-iqtisadi inkişaf fərqliliyini aradan qaldırmaq, gənc nəslin sərhəd və dağlıq rayonları məşğulluqla bağlı olaraq tərək etmələrinin qarşısını almaq və regionlararası fərqliliyi azaltmaq üçün kənd təsərrüfatı istehsalının artırılmasının təşviq edilməsi, eyni zamanda, yeni istehsal müəssisələri yaradılarkən proporsiyaların gözlənilməsi və bu istiqamətdə beynəlxalq təcrübənin öyrənilərək tətbiq edilməsi məqsəduşğundur olardı.

ƏDƏBİYYAT

1. Aydalot P. "Note sur les Economies Externes et Quelque Notions Connexe" Revue Economique, №6, November, 1965.
2. Azərbaycan regionları - 2017. Statistik məcmuə. Bakı, 2017, 806 səh.
3. Eraydin A. Bölgesel Gelişme. Ankara, 1982.
4. Zeynel Dinler. Bölgesel iktisat. Bursa, 2012.
5. Myrdal G. Theorie Economique et Pays Sans-developpees. Paris, 1959.
6. Махмудов Дж.И. Различие регионов по уровню развития и проблема занятости молодежи: взаимная связь и зависимость. «Экономика. Право. Государство» Международный научный журнал, № 1 (1), Волгоград, Наука, 2018, стр. 14-21.
7. Махмудов Дж.И. Политика уменьшения различий межрегионального социально-экономического развития: цели и средства. Международный технико-экономический журнал. Москва, №3, 2016, стр 22-25.
8. <http://statistika.nmr.az/index.php>
9. <http://statistika.nmr.az/source/industry/index.php#03>

РЕЗЮМЕ

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОМЫШЛЕННО-ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В НАХЧЫВАНСКОЙ АВТОНОМНОЙ РЕСПУБЛИКЕ КАК ОДИН ИЗ ГЛАВНЫХ ПУТЕЙ РАВНОМЕРНОГО РАЗВИТИЯ

Экономическое развитие и рассчитанные на экономическую безопасность региональные реформы, заключающие в себе стратегию социальной устойчивости, другими словами региональная политика, проводимая государством, охватывает такие задачи как привлечение в экономический оборот внутренних ресурсов региона, обеспечение социальных требований регионов, улучшение проблем заселенности и обеспечение равномерного развития, а также имеет большое значение, как объект исследования.

Именно с этой точки зрения в статье проведен обзор течения осуществляемых государством в Нахчыванской Автономной Республике, неотъемлемой части Азербайджанской Республики, региональных реформ за последние 14 лет, исследованы цели и необходимость осуществления региональных реформ. В научной статье исследованы региональные реформы, направленные на развитие регионов республики в контексте создания промышленно-производственных предприятий, как качественное изменение проанализировано преобразование Нахчыванской Автономной Республики из аграрной области в промышленный регион, рассмотрены достижения в результате реализации Государственных Программ социально-экономического развития.

В статье исследована проблема межрегионального социально-экономического различия, свойственного не только нашей стране, другими словами, возникающего в результате экономического развития, не являющегося желательным с точки зрения социальной справедливости и которого невозможно избежать, отмечена отрицательное влияние этой проблемы, указаны задачи стоящие перед государством в направлении обеспечения равномерного развития, а также выдвинуты предложения по

пропорциональному размещению промышленно-производственных предприятий, как пути снижения различий в уровнях развития и обеспечения равномерного развития.

Ключевые слова: региональная политика, региональные реформы, региональное социально-экономическое развитие, региональное различие, равномерное развитие, промышленно-производственные предприятия.

SUMMARY

ORGANIZATION OF INDUSTRIAL PRODUCTION ENTERPRISES IN NAKHCIVAN RESPECTIVE AS A PRIOR TO THE BALANCED DEVELOPMENT

Regional reforms, which incorporate economic development and social sustainability strategies, provide for the economic security of the country, in other word, the regional policy implemented by the state cover the issues such as involving internal resources of the regions into economic turnover, meeting social needs of the regions, improving settlement problems and ensuring balanced development.

From this point of view, the progress made by the state over the past 14 years in Nakhchivan Autonomous Republic, an integral part of the Republic of Azerbaijan, and the purpose of regional reforms and the need for implementation were investigated in the article. In the scientific article, the regional reforms that promote the development of the regions of the country have been explored in the context of the creation of industrial production facilities. The qualitative change has been analyzed as the transformation of the Nakhchivan Autonomous Republic into an industrial region from the agrarian region. The socio-economic development of the regions has been reviewed through the implementation of state programs achievements.

The article examines the problem of socio-economic disparities between our regions, which is not unique to our country, in other words, as a result of economic development, which can not be avoided and is not desirable in terms of social justice, the negative impacts have been identified and the state's commitment to balanced development proposing a proportionate placement of industrial production enterprises on the territory as a way of reducing the differences in the development levels of the regions and ensuring balanced development.

Key words: regional policy, regional reforms, regional socio-economic development, legitimate diversity, balanced development, industrial-production enterprises.

(İqtisad üzrə elmlər doktoru, prof. M. Bağırov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Azərbaycan Milli Kitabxanası